

KISS Álmos Péter

GENERÁCIÓK A HADVISELÉSBEN – A NEGYEDIK GENERÁCIÓ

GENERATIONS IN THE WARFARE– THE FOURTH GENERATION

A modern hadviselés generációinak elmélete választ keres a katonák örök kérdésére: milyen lesz a következő háború? Az első három generáció közös paradigmát követ: a hadviselés állami monopólium; a háborúkat nemzetállamok reguláris erői vívják; céljuk megsemmisíteni az ellenség hadviselő képességét, és így megtörni akaraterjét. A negyedik generáció paradigmája más: nem-állami szereplők dacolnak az állam hadviselési monopóliumával; az ellenség akaraterjét támadják, és így igyekeznek semlegesíteni hadviselő képességét. A szerző ismerteti a generációs elméletet, és felhívja a figyelmet a paradigmaváltás jelentőségére: a két paradigma egyidejű létezése alapvető gondolkodásmódbeli változást követel a biztonsági erők alkalmazásában, és az jut kezdeti döntő előnyhöz, aki először ismeri föl és alkalmazza a negyedik generációs hadviselés alapelveit.

The recently developed theory of generations in modern warfare attempts to find an answer to the eternal question of soldiers: what will the next war be like? The first three generations (mass armies; attrition; maneuver) follow a common paradigm: the state has a monopoly over warfare; wars are fought by the regular forces of nation states; their goal is to destroy the enemy's war fighting capabilities, and thereby sap his will. The fourth generation paradigm is different: non-state actors challenge the state's monopoly over warfare; they attack the enemy's will and thereby attempt to neutralize his strength. The author reviews the generational theory and calls attention to the importance of the paradigm shift: the parallel existence of the two paradigms requires a major conceptual shift in the employment of security forces, and the side that recognizes and applies the principles of fourth generation warfare obtains a decisive initial advantage.

ALAPVETŐ VÁLTOZÁSOK A HADVISELÉSBEN

A második világháborút követő fél évszázadban egyre ritkábbak az államok között hagyományos katonai erőkkel és eszközökkel vívott háborúk. Egyre gyakoribbak viszont az államokon belüli fegyveres konfliktusok: nemzeti felszabadítási mozgalmak a gyarmati hatalmak ellen; etnikai és vallási kisebbségek a központi kormány ellen; forradalmárok a konzervatív kormány ellen, ellenforradalmárok forradalmi kormány ellen. A fegyveres konfliktusok domináns formája a felkelés lett, melyben az állam reguláris biztonsági erői gyakran alul maradnak. E jelenség magyarázatára született az 1980-as években a hadviselés generációinak elmélete [Lind et al., 1998]. Alkotói szerint a hadviselés fejlődésében felismerhetők olyan minőségi változások, melyek elkülöníthető generációkra osztják azt. Ezen túlmenően részben a közelmúlt politikai, társadalmi és technológiai változásai, részben az idő múlása alapján a szerzők feltételezik, hogy egy újabb generáció-váltás várható.

Az alábbiakban a kérdést tárgyaló első, vitaindító cikkek alapján ismertetem az elmélet fő elemeit. Ismertetem a negyedik generációs hadviselés fő jellemzőit és társadalmi-gazdasági gyökereit, majd felvázolom az európai államokkal — köztük Magyarországgal — szembeni negyedik generációs kihívásokat. Nem foglalkozom a lehetséges állami válaszokkal: ez sokkal szélesebb körű áttekintést, illetve sokkal mélyebb elemzést kíván, mint amire a jelen tanulmány keretei lehetőséget nyújtanak.

AZ ELSŐ HÁROM GENERÁCIÓ

A generációk sora a harmincéves háborút lezáró vesztfáliai békével (1648) kezdődik, melyet a jogtudomány, a történetírás és a hadtörténelem egyaránt alapvető paradigma-váltásnak tekint az európai államok, a nemzetközi jog valamint a hadviselés fejlődésében. Az alá-, fölé- és mellérendelt hűbéri kötelezettségekből, privilégiumokból álló, hihetetlenül bonyolult feudális politikai rendszer helyét átvette a meghatározott terület továbbá lakossága fölött korlátlan szuverenitást gyakorló államok rendszere. Ez legitímálta az uralkodók és kormányok jogát, hogy hátaikon belül külső beavatkozás nélkül kormányozzanak, függetlenül attól, hogy e beavatkozást politikai, vallási vagy jogi elvek indokolták volna [Beaulac, 2004].

A paradigmaváltás egyik meghatározó eleme, hogy létrejött az állam hadviselési monopóliuma. Korábban a hadviselés kizárólag erő és elhatározás kérdése volt: nemesi házak, klánok, városok, üzleti vállalkozások, bűnbandák jelentős fegyveres erővel rendelkeztek. Állandóan változó szövetségeik háborúkat vívtak egymással és a központi hatalmat megtettesítő uralkodóval. A sikeres zsoldos vezérek üzleti vállalkozásként működő magánhadseregei a legtöbbet ígérő megbízó szolgálatában „beszállítókként” harcoltak. Alig volt különbség bűnözés és háború, civil illetve katona között: a fegyveres erők hadjáratai mellett a zsarolás, a megvesztegetés, a gyilkosság, a fosztogatás, az árulás, a házasság is a politikai célok elérésének eszközei voltak [Tuchman, 1978]. A vesztfáliai békével az európai államok fokozatosan a háttérbe szorították a nem állami hadviselőket, és kizárólagos jogot formáltak a hadviselésre. Európában — és hamarosan az egész világon — a háború államok között, állami erőforrásokkal valamint állami fegyveres erőkkel vívott küzdelemmé vált.

A békekongresszusok résztvevői számára talán nem tűnt különösebben újszerűnek, amit alkottak: a területi szuverenitás elemei már jóval a háború előtt megjelentek (Anglia, Franciaország, Spanyolország); a békeszerződések számos cikkelye csak évszázados kész tényeket rögzített (holland tartományok, Svájc, Savoia függetlenségét), és nem ejtettek szót sem szuverenitásról, sem területi integritásról. A német államok továbbra is a császár alattvalói maradtak, és nem köthettek a birodalom érdekeit sértő szövetségeket. Nem történt azonnali forradalmi változás a fegyveres erők finanszírozásában, kiállításában, szervezési elveiben, harceljárásaiban sem. A vesztfáliai békét mégis indokolt fordulópontnak tekinteni: ebből a magból szökkent szárba a modern, szuverén nemzetállamok rendszere.

A hadviselés ELSŐ GENERÁCIÓJA (1648-tól többé-kevésbé 1870-ig) a vonalban, oszlopban és négyszögben harcoló gyalogság kora. A harceljárások fegyelmezett, alaposan kiképzett csapatokat követeltek, ami költséges volt; a veszteségek pótlása sem volt megoldva, ezért a rendelkezésre álló haderő megőrzése majdnem olyan fontos szempont volt, mint az ellenség legyőzése. A csaták általánosan elfogadott forgatókönyv szerint zajlottak, céljuk nem az ellenséges haderő megsemmisítése volt, hanem olyan előny kivívása (kulcsfontosságú magaslat, szárnyat fenyegető csapatmozdulat), ami az ellenség számára túl kockázatosná tette a további harcot. E harceljárások egy rendezettségre alapozott katonai kultúrát teremtettek, melynek külsőségei a mai napig fennmaradtak [Lind et al, 1994]. Szinte minden, ami ma a „katonai” és a „civil” közötti különbséget mutatja (rendfokozatok, állomány-kategóriák, egyenruha, tisztelgés, díszszemle) ebből a korból származik, és a rendezettség alapuló katonai kultúra megerősítését szolgálja.

A hadműveleti művészet nem létezett mint hadművészeti szint, de Hannibál, Julius Caesar vagy Dzsingisz Kán hadjáratait áttekintve azt látjuk, hogy a gyakorlat elméleti alapok nélkül is létezett. A történelem legtöbb nagy hadvezére nem olvasta Clausewitzet, mégis tisztában voltak azzal, hogy a stratégiai célokat csak a harcászati sikerek aggregálása útján lehet elérni. Nem volt ez másként az első generációs hadviselés korszakában sem: Condé, Turenne, Malborough, Savoyai Jenő, Nagy Frigyes és Napóleon hadjárataiban a hadműveleti művészet kiváló példáit figyelhetjük meg.

Az amerikai polgárháború (1861–1865) idején a huzagolt csövű ismétlő puska, a tüzérségi gránát, a vasút és a géptáviró elavulttá, a további műszaki fejlődés öngyilkossággal egyenértékűvé tette a vonal- és oszlop-harcászatot. Az új harctéri körülményekre a MÁSODIK GENERÁCIÓS HADVISELÉS volt a válasz: mozgás és tűz összehangolása, tüzérségi tűz tömeges alkalmazása. A harceljárások lineárisak maradtak: a védelem igyekezett meg-

akadályozni minden betörést; támadásban a lövész alegységek igyekeztek arcvonalat tartani. A generációk közötti lassú és fokozatos átmenetben volt egy jelentős átfedés is: egyes első generációs harceljárások hosszú ideig fennmaradtak, különösen a világ elmaradottabb részein [Churchill, 1902]. A hadművészet elfogadott és elismert része lett a hadműveleti művészet. Napóleon hadjáratainak elemzése szolgáltatta az elméleti, a harceszközök fejlődése, a vasút és géptávíró a technológiai alapokat. A rendezettség kultúrája fennmaradt, a fegyelem alapja a kényszer volt. Az engedelmisséget fontosabbnak tekintették, mint a kezdeményezést; a kezdeményezést nem is méltányolták, mert a tervet, a koordinációt, az összhangot veszélyeztette.

A második generációs hadviselés csúcspontja az első világháború felőrlő csatáinak sorozata volt, melyben a központi hatalmak rendszeresen alulmaradtak. A megoldást a HARMADIK GENERÁCIÓS HADVISELÉS jelentette: új, non-lineáris harceljárások; manőver, gyorsaság, meglepetés; megsemmisítés helyett az ellenség lélektani egyensúlyának megzavarása. A harc non-lineáris: egy harmadik generációs haderő nem akar sem tartani, sem előretolni egy „frontot”. Támadásban az ellenség erős pontjait és harci alakulatait megkerülve, hátulról a front felé zúzza szét azokat. Védelemben az ellenséget egy mélységben tagolt védelmi körzetbe vonja, visszavonulását elvágja, és csak akkor indít ellentámadást, amikor a támadás lendülete kimerült. A harmadik generációs hadviselés az izraeli fegyveres erők látványos győzelmeivel érte el csúcspontját. A harceljárásokkal együtt változik a katonai kultúra is: a fegyveres erők a helyzetre, az ellenségre koncentrálnak, a parancsnok a kívánt eredményt írja elő, a végrehajtás módját a beosztott kezdeményező készségére és szakértelmére bízva (Auftragstaktik – feladat-orientált vezetés). A fegyelem elsősorban önfegyelem, és csak másodsorban kényszer.

A második és harmadik generáció közötti átmeneti időszak és átfedés még ma sem ért véget: léteznek olyan fegyveres erők, amelyek ragaszkodnak a második generációs hadviselés doktrínáihoz és eljárásaihoz. Az Egyesült Államok fegyveres erői számára a két világháború egyetlen nagy siker-történet, melynek kulcsa a hadianyag és tüzerő tömeges alkalmazása, és amelynek csúcspontja a nukleáris fegyverek kifejlesztése és alkalmazása.

A generációs elmélet létezik az orosz katonai szakirodalomban is. Ez a fegyverek technológiai fejlődését tekinti a generációk közötti átmenetek kiváltó okának, és már a hatodiknál tart: *1 – vágó és szűrő fegyverek; 2 – korai lőfegyverek; 3 – huzagolt csövű lőfegyverek; 4 – sorozatlövő fegyverek; 5 – nukleáris fegyverek; 6 – nagy pontosságú fegyverek* [Szlipcsenko , 2005]. A változások hajtóerőit Lind és szerzőtársai még szintén a technológia illetve a hadtudomány fejlődésében látták.

Thomas X. Hammes az első világháború példájával illusztrálta, hogy téves az a szemlélet, amely a generációváltásokat csak e tényezőknél tulajdonítja: jelentősen leegyszerűsíti a kérdést, és helytelen irányba tereli a kutatást. A változások valódi gyökere a társadalmi-gazdasági-politikai fejlődés, amelyben tudomány és technológia jelentős, de alárendelt szerepet játszik. Már a 19. század végén világos volt, hogy a megosztott irányzású tüzérség, a szögesdrót továbbá a géppuska új harceljárásokat követelnek. De a jobb és hatékonyabb eszközök lehetőségeit csak a korai 20. század modern társadalmi rendszerei tudták kiaknázni. E rendszerek része volt a nemzetközi politikai rendszer, amely az erőegyensúly fenntartására összpontosított, és olyan szövetségeket hozott létre, amelyek nagy veszteségek ellenére éveken át stabilak maradtak. Része volt az ipari infrastruktúra, amely képes volt kifejleszteni, megfelelő mennyiségben gyártani, majd a frontra szállítani a felszerelést és hadianyagot. Része volt a hatékony bürokrácia, amely képes volt éveken át finanszírozni a háború kiadásait, továbbá a fegyveres erők rendelkezésére bocsájtani az újoncok millióit. Része volt a nacionalista ideológia, amely éveken át arra készítette a társadalmat, hogy elviselje és pótolja a katasztrofális veszteségeket. [Hammes, 1994]

A hadviselés generációinak elmélete nem száraz történelmi elemzés. Alkotóit a múlt eseményeinél sokkal jobban érdekelt a jövő. A harmadik generáció alapelveit először több mint 80 évvel a cikk megjelenése előtt (1918-ban, a tavaszi offenzíva idején) alkalmazták a német csapatok, és a szerzők föltették kérdést: nem érkezett-e el az ideje, hogy megjelenjen a NEGYEDIK GENERÁCIÓS HADVISELÉS? Ha igen, milyen formát fog ölteni? Két lehetséges változatot vázoltak föl:

- valós idejű információk alapján digitális vezető- és ellenőrző rendszerrel irányított, csúcstechnológiai eszközökkel felszerelt, nagy területen szétszóródott hagyományos fegyveres erők küzdelme;

- a csúcstechnológia és a modern hírközlés lehetőségeit kihasználó, ideológiai indíttatású nem-állami erők harca a célba vett társadalom kohéziója, kultúrája, intézményei ellen.

A szerzők azt remélték, hogy cikkük élénk vitát fog elindítani, de csalódnuk kellett: munkájuk éveken át semmilyen reakciót nem váltott ki. Azt a hallgatóságot, amelynek a cikket szánták — az amerikai fegyveres erők tisztjeit és magas beosztású polgári döntéshozóit — nem érdekelték új, bizonyítatlan elméletek. A cikk csak hat évvel megjelenése után kapta az első visszhangot [Lind, 1994], és csak az afganisztáni illetve iraki felkelések nyomán vált szélesebb szakmai körökben ismertté.

A NEGYEDIK GENERÁCIÓ

A negyedik generációs hadviselés nem az elméletet részletező első cikk publikálásával kezdődött: mint a korábbi generációk, ez is egy több évtizedes — és ma is tartó — evolúciós folyamat eredménye. Alapelveit Kínában, Algériában, Koszovóban és a világ számos más hadszínterén dolgozták ki. Egyes jellemző vonásai jól felismerhetőek a második palesztin intifáda (2000-2003) eseményeiben, melyeket Kis-Benedek József ismertet doktori értekezésében. [Kis-Benedek, 2005: 9-35.; 59-101.]

Az állam fokozatosan elveszíti hadviselési monopóliumát. Nem állami szereplők (etnikai és vallási csoportok, politikai mozgalmak, bűnszervezetek) jelentős pusztító erőre tesznek szert, amelyet készek más nem állami szereplők, a központi hatalom továbbá más államok ellen alkalmazni. A harc domináns formája a felkelés, amelybe idegen hatalmak beavatkozhatnak támogatóként vagy irányítóként.

A felkelők új szervezési modellt alkalmaznak: a decentralizált, önszervező hálózatok hálózatát, amely rendkívül ellenálló minden támadással szemben. Szinte lehetetlen megsemmisíteni, mert nincs támadható ideológiai, politikai, doktrinális központja, a legnagyobb kudarc és a legsúlyosabb veszteségek után is megmarad néhány csomópont, amelyekből újra lehet szervezni. Az ideológia egy közös — vagy inkább közösnek vélt — eszmerendszer, amelyben a politikai célok megfogalmazása a lehető legáltalánosabb („kiűzni a hitetleneket Irakból”). A doktrína magától alakul ki, ahogy egyes harceljárások sikeresnek, mások sikertelennek bizonyulnak. A legjobb, amire a biztonsági erők számíthatnak az a hálózat olyan mértékű szétlázása, amely lehetetlenné teszi működését.

A béke és háború közötti határ annyira elmosódik, hogy lehetetlen felismerni a különbséget. A harc annyira non-lineáris, hogy nincs is felismerhető harctér, front és háttér. A „civil” és „katona” közötti különbség fokozatosan eltűnik, egyre nehezebb megkülönböztetni barátot az ellenségtől. Egyes negyedik generációs erők (különösen a radikális iszlám követői) egyenesen tagadják, hogy indokolt lenne a civil illetve a katona között bármiféle különbséget tenni.

A kultúrák is harcban állnak [Lind, 2004]. A keresztény nyugat ismét védekezésre kényszerül legeltökéltbb ellenfelével, az iszlámmal szemben. Bécs kudarccal végződő ostroma (1683.) óta tartó 300 éves stratégiai védekezés után az iszlám ismét offenzívába kezdett, és minden irányban terjeszkedik. Hindu India csak a brit gyarmati uralom alatt szabadult meg muszlim császáraitól; most ismét erőszakos muszlim hegemonia-törekvések célpontja.

Egy fegyveres konfliktus mindig két párhuzamos vonalon fut: erőpróba a fizikai világban, illetve az akaraterek öszszemérése lélektani világban. A hadviselés korábbi generációiban a szembenálló felek egymás hadviselő képességének, fegyveres erőinek, infrastruktúrájának megsemmisítése útján igyekeztek megtörni egymás akaraterejét. Ennek érdekében a harci tevékenységet információs és propagandamunka egészítette ki. A negyedik generációs hadviselésben *az erőpróba és az akaraterek öszszemérése közötti viszony visszájára fordul.* Negyedik generációs erők — a döntéshozók és közvélemény manipulálása útján — közvetlenül az ellenség valamint szövetségesei akaraterejét támadják [Hammes, 2005]. A harctevékenység továbbra is nagyon fontos elem, de célja az ellenség pusztítása helyett a fegyveres propaganda: fegyveres akciók támogatják, kiegészítik, erősítik a propaganda és az információs kampányok üzeneteit.

A műveletek egy időben folynak a megtámadott társadalom teljes mélységében, a katonai mellett a gazdasági, politikai, társadalmi dimenziókban és a nemzetközi életben is [Lind et al, 1989, Hammes, 1994]. A harceljárások részben korábbi generációk modern körülményekhez igazított eljárásai: nagy területen szétszórt, kis létszámú

alakulatok decentralizált, feladat-központú vezetése; mozgékonyság, manőver, meglepetés. A hagyományos gerilla-harcjelvételeket (rajtaütés, leszállás) összefogja és időzíti a falca-harcászat: a cél ellen több irányból egyszerre indított váratlan, gyors, rövid és lüktetészerűen ismétlődő támadások és visszavonulások sorozata. E sivatagi nomád eljárások túlterhelik a védelem vezetési és irányítási rendszereit, megbénítják reagáló képességét. De megjelennek olyan eszközök és eljárások is, amelyeket eddig nem tekintettünk a hadviselés eszközeinek: törvényes politikai tevékenység, tömegláztató demagógia, utcai politizálás, zavargások, bűnözés, terrorizmus, erőszakkal vagy jogi úton kikényszerített kiváltságok. [Kiss, 2007] A legfejlettebb negyedik generációs erők összehangolva alkalmazzák ezeket az eszközöket, és mindig arra helyezik a hangsúlyt, amire a biztonsági erők a legkevésbé számítanak.

Ismét megjelennek régóta törvényellenesnek minősülő harcjelvételek valamint magatartás-formák (pl. foglyok megcsonkítása, kivégzése) [Kiss, 2007]. A negyedik generációs hadviselők nem rendelkeznek az állami lét ismérveivel (lakosság, terület, gazdasági infrastruktúra), ezért magatartásukat nem korlátozza az állami léttel járó felelősség sem. Nem tartják magukra nézve kötelezőnek a hadviselés általánosan elfogadott hagyományait és szabályait, mert a szabályok betartásában nem látnak semmi előnyt; ellenkezőleg, a szabályok lehető legfeltűnőbb megsértésével érhetnek el propaganda sikereket. A szabályok megsértésével nem kockáztatnak semmit: a biztonsági erőket köti az állami léttel járó felelősség, atrocitásra nem válaszolhatnak atrocitással.

A politika „más eszközökkel” történő folytatása, az állami hatalom megszerzése, a függetlenség vagy autonómia kivívása mellett a nem állami szereplőknek más céljaik is lehetnek. Az ellenség jellegében, céljaiban és eljárásaiban bekövetkezett *változások lehetetlenné teszik a politikai alkukat*, amelyek nélkülözhetetlenek egy fegyveres konfliktus lezárásához. Többnyire nincs kivel leülni tárgyalni: a decentralizált hálózatnak nincs irányító központja. Ha mégis sikerül partnert találni és megegyezésre jutni, semmilyen garancia nincs arra, hogy azok is betartják majd, akik nem vettek részt a megállapodásban. Még az is kérdéses, hogy a partnerek betartják-e.

Egyenként a fenti jellemzők nem írnak le új jelenséget. A felkelések már a rómaiaknak is gondot okoztak; a nem állami hadviselők a középkori háborúk meghatározó tényezői voltak; politikai terrorizmus létezett az ókori Júdeában és a középkori Közel-Keleten is (sikáriusok, asszasszinok). Az újdonság az elemek szinergiája: *egy újabb paradigmaváltás tanúi vagyunk*: visszatérést látunk a hadviselés korábbi formájához, az állam hadviselési monopóliuma előtti időkhez. Figyelemreméltó, hogy az orosz emigráns katonai szakirodalomban J. E. Messzner az 1960-as és 70-es években megjelent könyveiben és cikkeiben — bár az amerikai szerzőktől eltérő terminológiát alkalmazott, és nem foglalkozott a generációs felosztással — nagyon hasonló következtetésekre jutott. [Messzner, 2005]

A TÁRSADALMI-POLITIKAI HÁTTÉR

A paradigmaváltás gyökere *az állam általános legitimitációs válsága*. Mint minden összetett társadalmi jelenségnek, ennek is számos oka van, amelyek egyik országban erősebben, másokban kevésbé érvényesülnek. Felderítésük inkább a politológia és a szociológia feladata, semmint katonai vagy rendvédelmi elemzés tárgya. De a paradigmaváltást csak akkor érthetjük meg, ha megvizsgáljuk az elmúlt kb. 60 év politikai, gazdasági és társadalmi változásait.

A vesztfáliai békét követő három évszázadban az államok gyakorlatilag teljes felügyeletet gyakoroltak gazdasági és belpolitikai életük fölött: meghatározták, hogy üzletembereik mely más államokkal kereskedhetnek, meghatározták a kamatokat és a vámtarifákat, eldöntötték, hogy milyen gazdasági információkat hoznak nyilvánosságra, törvényeikbe illetve igazságszolgáltatási eljárásaikba nem tűrtek beleszólást a határon túlról. A második világháború óta a gyors gazdasági integráció egyre szűkebb korlátok közé szorítja a szuverenitás ezen eszközeinek alkalmazását [Hammes, 1994].

Az 1920-as és 30-as években a nemzetközi életet kb. 60 nemzetállam uralta; mára a nemzetközi élet szereplőinek száma ennek több százszorososa. *Nemzetek fölötti politikai és gazdasági intézmények* (ENSZ, EU, NATO, Iszlám Államok Konferenciája, Világbank) ragadják magukhoz az állami szuverenitás elemeit, és egyre több olyan

döntést kényszerítenek a nemzetállamok kormányaira, amelyek ellenkeznek a polgárok érdekeivel vagy akaratával. A hibás döntésekért viszont — attól függetlenül, hogy azok mekkora kárt okozhatnak — sem a nemzetközi szervezetek, sem alkalmazottaik nem tartoznak felelősséggel senkinek. A Nemzetközi Büntetőbíróságot létrehozó Római Statútum a vesztfáliai béke óta az első olyan nemzetközi egyezmény, amelynek hatásköre az azt alá nem író államokra is kiterjed [Beaulac, 2004].

Olyan nemzetközi szervezetek jelennek meg, amelyek számára a nemzeti hovatartozás lényegtelen szempont. Egy részük teljesen legális (média-birodalmak, multinacionális vállalatok, vallási mozgalmak), mások minden szempontból illegálisak (ember- és kábítószercsempész hálózatok, terrorista csoportok), megint mások valahol a két véglet között vannak. Külön kategóriát alkotnak a *nem kormánysszervezetek* (non-governmental organization – NGO). Pontos számuk a legóvatosabb becslések szerint is több százezer. A nemzetközi közvéleményen keresztül próbálják befolyásolni a világ kormányait; készek szembeszállni a helyi kormány akaratával, és szabotálni intézkedéseit; tagjaik készek törvénytörő magatartást tanúsítani (lásd a Greenpeace akciókat) – remélve, hogy szervezetük erkölcsi presztízse majd megvédi őket (és e számítás többnyire beválik).

A gyarmatbirodalmak felbomlásával és egyre kisebb területi egységek önállósodásával a *nemzetállamok száma közel 200-ra nőtt*. Ezeknek egy jelentős része csak az állami lét külső ismertető jeleivel rendelkezik, de a valóságban működésképtelen állam: regionális destabilizáló tényező, és állandó terhet jelent a világ többi állama számára. Kudarcuk következményeit csak szuverenitásuk megsértésével lehet mérsékelni vagy felszámolni.

E tényezők *kívülről gyengítik* az állam hatalmát és tekintélyét. Ugyanakkor gyengül a polgárok állam, valamint haza iránti hűsége, ami az *állam belső kohézióját* kezdi ki [Hammes, 1994]. Felbomlik az „állam-nemzet-hadserg” Clausewitz-i egysége: sokan nem hajlandóak fegyvert fogni hazájukért, de készek ölni és meghalni új, az államnál kisebb, vagy annál nagyobb eszmékért: etnikai csoportért, vallásért, vagy akár a trópusi esőerdőkért. A nemzetállam elveszíti a polgárok bizalmát, ha korábban bírta azt egyáltalán: számos államban (különösen a gyarmatbirodalmak utódállamaiban) a Clausewitz-i egység soha nem létezett, és a „haza iránti hűség” idegen, egzotikus fogalom.

A gyors, olcsó közlekedés és hírközlés, a műholdas TV-csatornák továbbá az Internet tágítja a horizontokat. *Határokat semmibe vevő társadalmi hálózatok milliói* jönnek létre. Üzleti és tudományos szervezetek, kutató csoportok, de még egyes hobbyk követői is az állami vagy országos kommunikációs csatornáktól teljesen független interkontinentális kapcsolatokat tartanak fenn.

Az állam *egyre kevésbé képes teljesíteni legfontosabb feladatát*: garantálni a polgárok személyes biztonságát és tulajdonuk sérthetetlenségét. A nyugati társadalmakban az igazságszolgáltatás bűnözők szociális jóléti és támogató hálózatává vált: a gyanúsított érdekeit az áldozat jogai fölé helyező, büntetés helyett rehabilitációt erőltető jogi környezet gúny tárgyává teszi a jogok, a kötelesség és a felelősség közötti összefüggéseket; sérti a társadalom igazságérzetét; gúzsba köti a rendvédelmi szerveket, ugyanakkor megtagadja a polgártól a jogot, hogy maga gondoskodjon védelméről. Másutt az igazságszolgáltatás fizetőképesség, vallási vagy nemzeti hovatartozás, családi és baráti kapcsolatok függvénye.

Demográfiai változások következtében az európai jóléti rendszerek jelen formájukban nem tarthatóak fenn: az egyre növekvő költségek miatt az állam nem tudja beváltani a társadalmi szerződésben vállalt ígéreteit. De a polgárok hallani sem akarnak nyugdíj-korhatár emeléséről, egészségügyi ellátórendszer módosításáról, munkanélküli segély feltételeinek szigorításáról – semmiről, ami szerzett jogukat csorbítaná.

Az *állam szuverenitásának egyre nagyobb részét ruhazza át nemzetek fölötti intézményekre* (ENSZ, EU, NATO, stb.), és egyre kevésbé képes megóvni a társadalmat a gazdasági-politikai integráció negatív hatásaitól. Az adófizetőkben fölmerül a kérdés: minek fenntartani nemzeti kormányt, állami intézményeket illetve a politikusok hadát, ha minden fontos döntés Brüsszelben születik? A politikai elit korrupcióra hajlamos magatartása sem az állam illetve kormány iránti bizalom és elkötelezettség irányába befolyásolja a polgárokat.

Megjelennek etnikai és vallási *kisebbségi csoportok*, amelyek elutasítják a többségi társadalom értékeit, szokásait, törvényeit; nem tudnak, vagy nem akarnak beilleszkedni. Ezek nagyrészt a tömeges bevándorlás eredménye-

képp alakultak ki, de akadnak olyanok is, amelyek több évtizedes (vagy akár több évszázados) beilleszkedő magatartásukat megváltoztatják és harciasan keresik a konfrontációt; egyéni vagy kollektív kiváltságokat, kulturális és — elkerülhetetlenül — területi autonómiát vagy teljes függetlenséget követelnek.

A külső és belső tényezők összjátéka oda vezet, hogy számos ország szembe kell nézzen a negyedik generációs háborúval. Egyes államokban e folyamat már odáig fejlődött, hogy de facto autonóm területek alakultak ki, amelyek nem csak a többségi társadalom tagjai, de gyakran a tömegközlekedés, a mentők és a rendőrség számára is tiltott zónák; helyi alternatív hatalmi központok kormányoznak, adót szednek, saját törvényeik szerint szolgáltatnak igazságot, és ha kell erőszakkal kikényszerítik a helyi lakosság támogatását.

NEGYEDIK GENERÁCIÓS HADVISELÉS EURÓPÁBAN

Téves az a nézet, amely e veszélyt csak a harmadik világ működésképtelen államaiban, vagy a Balkán-félsziget távoli, elmaradott hegyvidékén ismeri föl. A paradigmaváltást előidéző tényezők éppannyira jelen vannak Európában, mint a világ más régióiban. Az EU-ban a nemzetállamok szerepének visszaszorulása és hatalmuk megnyirbálása, a belterjes politikai rendszer, a korrózió ideológiák (erkölcsi és kulturális relativizmus, multikulturalizmus, politikai korrektség) térnyerése különösen termékeny talajt adnak a helyi negyedik generációs erők kifejlődéséhez. A politikai és gazdasági integráció csökkenti az önálló állami léttel járó kockázatokat; Koszovó függetlensége (amely a negyedik generációs hadviselés eddigi leglátványosabb sikere) arra ösztönzi Európa kisebbségeit, hogy megkíséreljék az autonómia vagy a függetlenség kiharcolását. Számolni kell Európa egyre nagyobb létszámú, valamint egyre öntudatosabb muszlim kisebbségeinek felkeléseivel, hegemonia-törekvéseivel is. Franciaországban 800 „kényes városi zóna” (zones urbaines sensibles – ZUS) létezik: többnyire muszlim gettók, ahonnan elűzték a kormány tisztviselőit és intézményeit, ahol a Francia Köztársaság törvényei helyett a saríja érvényesül, ahol a rendőrség csak páncélautók fedezete mellett mer járőrözni. Hasonló (bár talán kevésbé drámai) a helyzet Anglia, a Benelux, a skandináv államok és Németország muszlim negyedeiben is. [Kiss, 2007]

Magyarország ma nem játszik meghatározó szerepet a világ eseményeiben, mégis negyedik generációs konfliktus helyszíne lehet. A bevándorlók egyelőre nem jelentenek problémát, de a beilleszkedésre képtelen (vagy arra nem hajlandó) kisebbség létezik. A Budapesttől távoli, ritkán lakott települések rendőr őreinek bezárása azt jelzi, hogy a magyar kormány sem képes teljesíteni legfontosabb feladatát: nem képes garantálni a polgárok biztonságát, továbbá javaik sérthetetlenségét. Az így kialakult hatalmi vákuumot aztán vagy erőszakra kész helyi bűnözők (bármilyen legyen az etnikai hátterük), vagy erőszakra kész önszervező milíciák töltik be, ezáltal „lerakva” egy jövőbeni konfliktus alapjait.

A negyedik generációs hadviselés elmélete nem győzött meg minden politológust, biztonsági szakértőt és tábornokot [Echevarria, 2005], továbbá — tudomásom szerint — nem került be egyetlen fegyveres testület doktrínájába sem. Még kevésbé került be a politikai elit szótárába. Leglátványosabb és a polgárok számára legaggasztóbb eszköze: a terrorizmus, természetesen gyakori téma mind hivatalos fórumokon, mind a sajtóban. A világ valamennyi hírszerző testülete igyekszik felderíteni a terrorista szervezeteket, illetve megelőzni akcióikat; minden országban speciális alakulatok állnak készen a terrorista támadások elhárítására, majd következményeik kezelésére. A rendvédelmi szervek — ha a felügyeletet gyakorló politikusoktól felhatalmazást kapnak — képesek csapat-erős akciókkal megfékezni az utcai zavargásokat, és rendelkeznek minden eszközzel az alternatív hatalmi központok felszámolására. A felkelések elfojtásának terjedelmes irodalma van szerte a világon, és egyes fegyveres erők (különösen a volt gyarmati hatalmak hadseregei) széleskörű intézményi tapasztalatokkal rendelkeznek e téren. A beilleszkedést elutasító, hagyományaikhoz görcsösen ragaszkodó bevándorlók problémája rutin feladat a legtöbb befogadó ország szociális infrastruktúrája számára.

Saját, szűk hatáskörükön valamint szakterületükön belül tehát e szervezetek és intézmények valamennyire kezelni tudják a negyedik generációs hadviselés egyes elemeit. De ha a biztonsági erők és a politikai döntéshozók számára nem világos az elemek közötti összefüggés illetve szinergia, ha nem ismerik föl a paradigmaváltás jelentőségét, akkor nem fogják felismerni a minősített helyzet szükségességét sem. Továbbá ha nincs minősített hely-

zet, akkor az állami hatalmat gyakorló szervezetek és intézmények koordináció nélkül, egymástól elszigetelten fognak tevékenykedni, keresztezik egymás szándékait, semlegesítik egymás eredményeit [Kiss, 2006]. Ez súlyos veszélyt jelent. Mint a 2008. augusztusi grúziai események emlékeztetnek rá, az elmúlt 20–25 év politikai, gazdasági és társadalmi változásai csökkentik ugyan, de nem zárják ki a nemzetállamok közötti hagyományos háború lehetőségét. Az elmúlt fél évszázad történelme ugyanakkor azt mutatja, hogy nagyobb a negyedik generációs konfliktusok valószínűsége. Valójában két hadviselési paradigma létezik tehát párhuzamosan, melyek különböző doktrínát, különböző harceljárásokat, különböző felkészítést, különböző felszerelést igényelnek. De még fontosabb, hogy alapvetően különböző gondolkodásmódot követelnek mind a civil kontrollt megvalósító politikai döntéshozóktól, mind a biztonsági erők parancsnoki állományától. A biztonsági erőknek készen kell állniuk, hogy akár egyik, akár másik — de akár egyszerre mindkét — paradigmának megfelelően kezeljék a nemzetbiztonsági fenyegetéseket. Mint a vitaindító cikk szerzői is megállapították: „aki először ismeri föl, érti meg és alkalmazza a generáció-váltást, az meghatározó előnyhöz juthat. És fordítva: az a nemzet, amely későn alkalmazkodik a generáció-váltáshoz, katasztrofális vereség kockázatát vállalja.” Súlyos nemzetbiztonsági veszélynek teszi ki magát az a nemzet, amely nem készíti föl biztonsági erőit – illetve a társadalmat – erre.

Kulcsszavak: negyedik generációs hadviselés, felkelés, hadművészet

Keywords: fourth generation warfare, 4GW, insurgency, counterinsurgency, COIN

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BEAULAC, Stéphane (2004): *The Westphalian Model in Defining International Law: Challenging the Myth*. In: Australian Journal of Legal History, North Ryde, NSW, 2004. szeptember (elektronikus változat, oldalszámok nélkül) [<http://www.austlii.edu.au/au/journals/AJLH/2004/9.html>] (2008.10.05.)]
- CHURCHILL, Winston S.: *The River War – An Account of the Reconquest of the Sudan – 1902*. -London (elektronikus változat, oldalszámok nélkül) [<http://www.fullbooks.com/The-River-War5.html>] (2008.09.19.)]
- ECHEVARRIA, Antulio J. (2005): *Fourth-generation War and Other Myths*. -US Army War College, Strategic Studies Institute, Carlisle Barracks, PA, 2005. november, -ISBN 1-58487-225-X [<http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pubs/display.cfm?PubID=632>] (2008.10.05.)]
- HAMMES, Thomas X. (1994): *The Evolution of War: The Fourth Generation*. -In: Marine Corps Gazette, Quantico, VA, 1994. szeptember, -pp. 35-40 [<http://www.d-n-i.net/fcs/hammes.htm>] (2008.10.05.)]
- HAMMES, Thomas X.(2005): *Insurgency: Modern Warfare Evolves into a Fourth Generation*. Strategic Forum, No. 214, National Defense University, Institute for National Strategic Studies, Ft. McNair, Wahington DC, 2005. január (elektronikus változat, oldalszámok nélkül) [<http://www.ndu.edu/inss/Strforum/SF214/SF214.pdf>] (2008.10.05.)]
- KIS-BENEDEK József: *A palesztin intifáda biztonságpolitikai és katonai összefüggései*. -Bp.: Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 2005.,PhD-értekezés, 130 p.
- LIND, William S., NIGHTENGALE, Keith, SCHMITT, John F., SUTTON, Joseph W., WILSON, Gary I.(1989): *The Changing Face of War: Into the Fourth Generation*. -In: Marine Corps Gazette, Quantico, VA, 1989. október, -pp. 22-26. [http://www.d-n-i.net/fcs/4th_gen_war_gazette.htm] (2008.10.05.)]
- LIND, William S.(2004): *Understanding Fourth Generation War*. -In: Military Review, Fort Leavenworth, KS, 2004. szeptember-október. -pp. 12-16. [http://calldp.leavenworth.army.mil/scripts/cqcg.exe/@ss_prod.env?CQ_SESSION_KEY=SWOSAVANW-FYR&CQ_QH=125928&CQDC=9&CQ_PDF_HIGHLIGHT=YES&CQ_CUR_DOCUMENT=1] (2008.10.05.)]

- LIND, William S., SCHMITT, John F., WILSON, Gary I. (1994): *Fourth Generation Warfare: Another Look*, Marine Corps Gazette, Quantico, VA, 1994. december, -pp. 34-37
[\http://www.d-n-i.net/fcs/4GW_another_look.htm (2008.10.05.)]
- MESSZNER, Jevgenyij Eduardovics (2005): *Hocses mira, pobegyji mjatezsevoynu! – tvorcseszkoje naszlegyjije J. E. Messznera.*
-Moszkva: Russzkij Puty, 2005., -ISBN 5-85887-134-8 (elektronikus változat, oldalszámok nélkül)
[\http://kamin.nnm.ru/hochesh_mira_pobedi_myatezhevoynyu (2008.10.04.)]
- SZLIPCSENKO, Vlagyimir Sz. (2005): *Vojna búducsevo – prognoszticseszki analiz.* In: SZLIPCSENKO V.N., GAREJEV, M.A.: *Búducscsaja vojna*, -Moszkva: OGI, 2005. -ISBN: 5-94282-345-6 (elektronikus változat, oldalszámok nélkül)
[\http://bookap.by.ru/psywar/slipchenco/oglav.shtml (2008.10.18)]
- TUCHMAN, Barbara (1979): *A Distant Mirror – The Calamitous 14th Century.* -New York: Ballantyne Books, 1979.
-ISBN 0-345-28394-5